

November: Hollandse jongens in oorlogstijd

Op een vroege voorjaarsochtend in mei 1940 slaan twee broers in Alkmaar, Jan en Piet, alarm als zij Duitse vliegtuigen zien. De plaatselijke commandant van het Nederlandse leger opent het vuur, maar het mag niet baten. Nederland wordt bezet en "de moedige Hollanders [moeten] helaas wijken voor de overmachtige, zwaargewapende vijand".

Jan en Piet krijgen twee Duitse politiefunctionarissen ingekwartierd en zien hoe deze genieten van een aangenaam leven terwijl de bevolking verarmt. Ze besluiten in actie te komen en slagen er in een radiozender te maken om te spioneren voor de geallieerden. Ook weten ze een Britse piloot in veiligheid te brengen op het platteland. Eenmaal terug in de stad horen ze dat hun zender is ontdekt, hun interieur kort en klein is geslagen en hun ouders zijn gearresteerd.

De twee jongens duiken onder en nemen een valse identiteit aan. Om persoonsbewijzen en levensmiddelenbonnen te bemachtigen overvallen ze het stadhuis. Daarbij stellen ze een Landwachter buiten gevecht, houden twee politiemannen onder schot, kraken de brandkast en vluchten met een buitgemaakte auto inclusief uniformen, papieren en wapens. Met behulp hiervan smokkelen Jan en Piet de Engelse piloot het land uit. In de daaropvolgende periode plunderen ze de winkel van een beruchte zwarthandelaar en bevrijden hun ouders uit de gevangenis.

Eind 1944 trekken ze de polder in als onderdeel van een uitdijende hongerkaravaan. Bij terugkeer wordt Jan herkend door de eerder bij hen ingekwartierde Feldweibel. Hij belandt in een concentratiekamp, maar zijn broer weet te ontkomen. Als lid van de Stoottroepen van de Binnenlandse Strijdkrachten maakt Piet zich nuttig bij wapendroppings. Inmiddels rukken de geallieerden op en na de Duitse capitulatie trekken Canadese bevrijders de stad binnen. Piet weet in zijn blauwe BS-overall spoedig een motorfiets te 'organiseren' waarmee hij zijn ernstig vermagerde broer uit het concentratiekamp haalt.

Deze heldhaftige belevenissen werden voor een jeugdig publiek opgetekend en geïllustreerd door Piet Worm (1909-1996). Zijn creatie *Het heldenlied van Jan en Piet*, die het midden houdt tussen een prentenboek en een stripverhaal, verscheen nauwelijks een jaar na de bevrijding. De avonturen van 'de twee vrolijke kaasdragertjes' voldeden klaarblijkelijk aan een behoefte om de recente oorlogservaringen te reduceren tot twee levensgeschiedenissen die door hun helden karakter als voorbeeld konden dienen. Daarmee werd niet alleen een positief element uit de voorbije jaren onderstreept, maar werd tevens een mogelijkheid tot identificatie geboden met een aantrekkelijke actieve heldenrol.

De ondertitel *De ware avonturen van twee dappere Hollandse jongens in oorlogstijd* leek, gezien de enigszins karikaturale uitstraling van het op kinderen afgestemde verhaal, een nogal luchtige claim op authenticiteit. Evenwel wees een ingewijde recensent in de uit het verzet voortgekomen plaatselijke krant, *de Vrije Alkmaarder* (2 juli 1946) erop dat de avonturen echt gebeurd waren, ook al waren de kaasdragertjes misschien niet zelf overal bij aanwezig geweest.

Jonge lezers zagen in de hoofdpersonen Jan en Piet twee typische Nederlanders, "afstammelingen van een beroemde kaasdragersfamilie uit de tijd van de Spaanse oorlog" die zodoende ook de ontstaansgeschiedenis van de gehele Nederlandse natie belichaamden. Niet voor niets toonde de voorzijde van het boek Jan en Piet met het prominente wapen van de fiere Nederlandse leeuw tegen een rood-wit-blauwe achtergrond. Als echte mannen – want vrouwen kwamen er in dit verzetsverhaal niet aan te pas – namen zij het lot in eigen hand door zich te onttrekken aan de almacht van de bezetter en trotseerden zij het meermalen genoemde risico op de doodstraf. De reikwijdte van hun activiteiten – spionage,

pilotenhulp, een overval, hulp bij onderduiken, betrokkenheid bij wapendroppings, ordehandhaving bij de bevrijding – was kenmerkend voor veel terreinen waarop het verzet, zowel in Alkmaar als elders, actief was en voor de vroege naoorlogse beeldvorming daarover.

Hoezeer hun heldendom werd ondergebracht in een nationaal kader bleek uit het feit dat het boek was opgedragen aan de prinsessen Beatrix, Irene en Margriet, evenals uit de rood-wit-blauwe vlag en oranje wimpel die de achtergrond vormden voor het gedicht waarmee werd afgesloten:

Een nieuwe wereld moet gebouwd,
een nieuw en beter vaderland;
dat komt alleen als je vertrouwt,
als je durft te leven hand in hand.

Juist een kinderlijk geromantiseerd en vereenvoudigd geschiedverhaal sloot naadloos aan op zo'n opgewekt pleidooi voor eendrachtige wederopbouw. In dit verhaal was nauwelijks ruimte voor de passiviteit van veel Nederlanders tijdens de bezetting, laat staan dat er plaats was voor morele dilemma's of het leed van specifieke groepen. De historische feitelijkheid van heldenverhalen kan uiteenlopen, de maatschappelijke bruikbaarheid is zelden afwezig.

Kees Ribbens, november 2011

Meer lezen?

- Piet Worm, [Het heldenlied van Jan en Piet. De ware avonturen van twee dappere Hollandse jongens in oorlogstijd](#) (Utrecht, 1946)
- Saskia Baarda en Gerrit Valk, *Alkmaar in oorlogstijd 1940-1945* (Bergen, 1983)

